

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУЗЕЯ ИСТИКЛЯЛ

Джаббарова Эльнара Октай кызы

Резюме

В статье представлена подробная информация об истории и деятельности Музея Независимости, который считается реликвией Народной Республики. Отмечается, что первым официальным музеем государственного уровня в Азербайджане является Музей Независимости, созданный во времена Азербайджанской Демократической Республики (1918-1920-е годы)

Этот музей освещает все периоды истории нашей независимости. Очень важно воспитывать нашу молодежь в духе любви и патриотизма, увековечивать светлую память о героях, павших за независимость нашей страны. Поэтому гражданским долгом каждого из нас перед нашей Республикой является узнать о Музее Независимости, исследовать и донести до широкой общественности полученную информацию.

THE HISTORY OF THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE ISTIKLAL MUSEUM

Jabbarova Elnara Oktay

Summary

The article provides detailed information about the history and activities of the Independence Museum, which is considered a relic of the People's Republic. It is noted that the first official museum at the state level in Azerbaijan is the Independence Museum, created during the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920s). This museum illuminates all periods of our independence history. It is very important to educate our youth in the spirit of love and patriotism, and to perpetuate the dear memory of the heroes who died for the independence of our country. Therefore, it is a civic duty of each of us to our Republic to learn about the Independence Museum, research and convey the information obtained to a wide public.

Rəyçi: t.ü.f.d. Vüsal Baxışov

Daxil olduğu tarix 05 iyul 2022-ci il

UOT:94(479.24).

ARXEOLÖJİ MATERİALLARDA UŞAQ OYUNCAQLARI

Məmmədzadə Tunay Ədalət qızı

AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu

tunayabbas@mail.ru

Xülasə: Aparılan araşdırmalar sübut edir ki, oyuncaqlar tarixən uşaqların fiziki, əqli və mənəvi tərbiyəsinin formalaşmasında, onların şəxsiyyət kimi yetişməsində mühüm əhəmiyyətə malik olub. Bu baxımdan Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində aparılan arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkarlanmış uşaq oyuncaqlarının nəzərdən keçirilərək müqayisəli şəkildə tədqiqinə ehtiyac var.

Tədqiqatlar sübut edir ki, sinifsiz cəmiyyətdə fiqurlara yalnız büt kimi sitayiş edildiyi halda, təkalləhləşmənin meydana gəlməsi ilə onlardan əyləncə vasitəsi kimi istifadə olunmuşdur. Uşaqların yaşı artdıqca onların ətraf mühitə marağının çoxalması ilə əlaqədar oyuncaqlar da təkmilləşir, yeni növ əyləncə vasitələri meydana gəlir.

Arxeoloji qazıntılar zamanı aşkarlanmış oyuncaqların çoxu gildən hazırlanmışdır və onlar 3 qrupa bölünərək tədqiq olunmuşdur. Şaxsaxalar, zoomorf fiqurlar və kiçik ölçülü qab-qacaqlar. Oyuncaqların əksəriyyəti ağac, gil, sümük, dəri, metal, kağız və parçadan hazırlanmışdır. Onlar muzeylərdə və arxeoloji fondlarda saxlanılır.

Oğlan oyuncaqları içərisində heyvan fiqurları, araba modelləri, ilk silah növləri, qızlara məxsus əşyalarda isə gəlinciklər və məişət əşyaları çoxluq təşkil edir. Bəzi oyuncaqlar uşaqların özləri tərəfindən hazırlandığından çox kobuddur. Digərləri isə ixtisaslı ustalar tərəfindən düzəldildiyindən onlara damğa və nişanlar vurulmuşdur.

Arxeoloji qazıntılarda aşkarlanmış uşaq oyuncaqlarının tədqiqi müxtəlif dövrlərdə uşaqların maraq dairəsini və dünyagörüşünü izləmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: Oyuncaq, uşaq, gil, əyləncə, tərbiyə.

Ключевые слова: игрушка, ребёнок, глина, развлечение, воспитание.

Key words: toy, child, clay, entertainment, upbringing.

Oyuncaqlar uşağın fiziki, zehni və bədii cəhətdən tərbiyə edilməsində, onun boya-başa çatmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Bununla belə onların hərtərəfli və uşaqların mənəvi tərbiyyəsinin formalaşmasındakı rolunun öyrənilməsinə indiyə qədər lazımi əhəmiyyət verilməmişdir. Hətta arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən və maddi-mədəniyyət abidəsi olması etibarlı ilə müəyyən əhəmiyyət kəsb edən gil oyuncaqların toplanılmasına və sistemə salınmasına indiyədək lazımi diqqət yetirilməmişdir.

Qazıntılar prosesində əsasən yaşayış yerlərindən toplanılan saxsı məmulatının mühüm hissəsini uşaq oyuncaqları təşkil edir. R.M.Vahidovun fikrincə müxtəlifliyi və miqdarı cəhətdən Mingəçevirdə olduğu qədər gil uşaq oyuncağı indiyə qədər başqa yaşayış yerlərindən məlum deyildir. Lakin sonrakı tədqiqatlar sübut etdi ki, Gəncəbasarda və Qarabağda aparılan arxeoloji tədqiqatlardan da xeyli sayda uşaq oyuncağı əldə edilmişdir. Bu oyuncaqlar başlıca olaraq şaxsaxalardan, kiçik qab-qacaqlardan və heyvan fiqurlarından ibarətdir.

Tədqiqatlar sübut edir ki, uşaq oyuncaqları öz mənşəyi etibarlı ilə olduqca qədim tarixə malikdir. Tədqiqatçılardan A.Q.Orşanski yazır ki, oyuncaqlar dünya qədər qədimdir, ancaq nə vətənləri və nə də mənşələri vardır, onlar olmuşdur, vardır və olacaqdır (5, s.34).

Maddi-mədəniyyət qalıqlarına əsasən söyləyə bilirik ki, gildən və taxta materiallarından hazırlanan insan və heyvan fiqurları qədim zamanlarda yalnız əyləncə vasitəsi olmamışdır. Dövlətin yaranmasından öncə sinifsiz cəmiyyətdə insanlar bu fiqurlara büt kimi sitayiş etmişlər (2, s.62). Xristian və islam dinin meydana gəlməsi və yayılması ilə əlaqədar olaraq, bu fiqurlar tədricən öz əhəmiyyətini itirir və əyləncə xarakterli istifadə edilməyə başlayır. Müxtəlif ayinlərlə bağlı olan fiqurlar uşağa oyuncaq kimi o zaman verilir ki, artıq insanlar tərəfindən onlara olan inam aradan qalxır və əmin olurlar ki, əvvəlki “allahlar” onları bu “nalayiq” hərəkət üstündə cəzalandırmayacaqdır. Bununla yanaşı “büt” adlanan həmin fiqurlar uşaqlara olduğu kimi verilmir. Onlardan yalnız uşağın göz zövqünə xitab edən, diqqətini cəlb edən və onun əyləncəsini təmin edən növləri uşaqların istifadəsinə verilir (3, s.128).

Tarixin ilk dövrlərində insan və heyvan fiqurlarınındini ayin və sonralar əyləncə vasitəsinə çevrilməsi faktı aydın olmasına baxmayaraq, bu dəyişikliyin nə vaxt baş verdiyini qəti söyləmək çətinidir. Çünki insan cəmiyyətinin bütün inkişaf dövrlərində uşaqların müxtəlif forma və növlərdə olan oyuncaqları olmuşdur. Uşaqlar və oyuncaqlar arasında sıx bağlılıq vardır. İnsanın gözü onları həmişə bir yerdə görməyə alışmışdır (4, s.7).

Müşahidələr göstərir ki, ibtidai cəmiyyətdə də dini fiqurlardan başqa, uşaqların oyuncaqları da olmuşdur. Buna görə də arxeoloji qazıntılar zamanı əldə olunan gil fiqurlara diqqətlə nəzər yetirmək, ayin və ya əyləncə vasitəsidəşdiyini fərqləndirmək lazımdır. Bu cəhətdən qazıntılar prosesi zamanı toplanılan gil materialından hazırlanmış insan və heyvan fiqurları, kiçik qablar daha xarakterikdir. Məsələn, Mingəçevirdə tunc dövrünün sonlarına aid olan torpaq qəbirlərindən aşkar edilən iki təkərli araba modellərini (4, şəkil) və ya küp qəbirlərindən tapılmış qadın heykəlcikərini (6, II tablo, 3, 5, 8-ci şəkillər) heç cürə uşaq əyləncəsi və əksinə Kür çayının sol sahilindəki 2 və 3 nömrəli yaşayış yerlərindən, eləcə də onlara məxsus qəbirlərdən aşkar olunmuş kiçik heyvan fiqurlarını və ya qab-qacağı müəyyən bir etiqadla bağlı dini əşya kimi qəbul etmək səhv olardı. Eyni nəticəni Naxçıvanda Kültəpədən və Bərdədə Balatəpədən tapılmış əkinçilik etiqadı ilə bağlı olan öküz fiqurları (3, s. 41, şəkil 18) haqqında da söyləmək olar.

Oyuncaqlar əsrlər boyu cəmiyyətin ibtidai inkişaf pilləsində və istərsə də sonrakı dövrlərdə xalqın yaşayış tərzini və sosial fəaliyyətini əks etdirmişdir (8, s.416).

Uşaqlar öz oyunları, oyuncaqları və oyuncaqları ilə onları əhatə edən mühitdə baş verən hadisələri güzgüdə olduğu kimi əks etdirirlər. Təsədüfi deyildir ki, belə bir el məsəli də var ki, “hər hansı evdə özünə olan münasibəti bilmək istəyirsənsə ilk olaraq uşağın sənə qarşı rəftarını izlə”. Məhz buna görə də, uşaq oyuncaqlarını hərtərəfli təhlil etmək pedaqoji, psixoloji, incəsənət və tarixi fərqlərini öyrənmək lazımdır.

Oyuncaqlar ən qədim zamanlardan etibarən müxtəlif materiallardan – ağacdan, gildən, sümükdən, dəridən, sonralar isə metaldan, kağızdan və parçadan hazırlanmışdır. Gil oyuncaqların qədim və orta əsrlər oyuncaqları içərisində əsas yer tutmasına baxmayaraq, bəzi mənfi xüsusiyyətləri (istehsalın kустar xarakter daşması, hazırlanması üçün tələb olunan vaxtın çox olması və satış üçün nəzərdə tutulan bazarların uzaqda yerləşməsi) onların uzunömürlüliyünə mane olmuşdur. Gil oyuncaqlar fabriklərin istehsal etdiyi metal, gips və başqa oyuncaqlar istehsalı qarşısında rəqabətə dözməyib, XIX əsrdə tamamı ilə sıradan çıxmış və onlar keçmişin maddi-mədəniyyət qalıqları kimi muzeylərdə arxeoloji fondlarda və qədim yaşayış yerləri, qəbristanlıqlarından ibarət abidələrdə qorunub saxlanılır.

Mingəçevir gil oyuncaqları 2 və 3 nömrəli yaşayış yerlərinin I və II mədəni təbəqəsində, az qismi isə qəbirlərdən aşkar edilmişdir. Gil oyuncaqların müəyyən bir hissəsi olduqca kobud və görkəmsiz şəkildə hazırlanmışdır. Ehtimal ki, belə oyuncaqların, hazırlanmasında uşaq əməyində istifadə olunmuşdur. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış gil oyuncaqlarını şaxşaxalar, zoomorf fiqurlar və kiçik qab-qacaqlardan ibarət üç başlıca qrupa bölmək olar.

Bütün dövrlərdə və bütün xalqlarda uşağın birinci oyuncağı şaxşaxa olmuşdur (9, s.112). Körpənin hələ südəmərlik dövründə şaxşaxa onun diqqətini cəlb etmiş onun eşitmə duyğularının inkişafını dəstəkləmişdir.

Mingəçevir şaxşaxaları əsasən qrafin biçimi qablardan və zoomorf fiqurlardan ibarətdir (IX tablo, 1-3). Qrafin biçimli qabların kiçik oturacağı, bir qədər enli, içi boş gövdəsi və bütöv uzun boğazı vardır. Şaxşaxanın səs verməsi üçün boş gövdəsinə kiçik daş qoyulur. Çox hallarda

qrafin biçimli şaxşaxaların boğazı ilə gövdə hissəsini birləşdirən bir vertikal qulpu olur. Belə şaxşaxalardan birisinin yuxarı hissəsi kiçik düyməciklərlə bəzənmiş və baş hissəsi zoomorf (heyvan və ya quşbaşı fiquru) formasında düzəldilmişdir (1 tablo, 2). Bir qayda olaraq belə şaxşaxalar iki hissədən hazırlanırdı. Şaxşaxanın kiçik olması bu hissələrin lazımı qədər möhkəm bitişməsinə imkan vermədiyindən onlar az təzyiq altında belə iki hissəyə ayrılır. Yaşayış yerlərindən tapılan çoxlu miqdarda şaxşaxanın oturacaq və ya üst hissəsinin tapılması da bunundoğru olduğunu sübut edir.

Nəzərə alsaq ki, (3-6 yaş) uşaq inkişafının ən mühüm dövrü hesab edilir, məhz buna görə də uşaqların maraqlı əyləncəli zaman keçirməsində xüsusi yer alan oyuncaq seçiminə diqqət yetirmək vacibdir. Bu yaş dövründə uşaq ətraf mühiti kəşf edir, ona uyğunlaşmağa çalışır, artıq təkcə şaxşaxalar onu əyləndirməyə kifayət etmir. Odur ki, uşağı əhatə edən mühitlə bilavasitə əlaqəli olan yeni növ oyuncaqlar meydana çıxır. Belə oyuncaqlar isə zoomorf fiqurlardan, kuklalardan və kiçik qab-qacaqlardan ibarət idi. Eyni zamanda tədricən oğlan və qız oyuncaqları arasındakı fərqlilik özünü göstərməyə başlayır. Məsələn, oğlanları müxtəlif heyvan fiqurları, qızları isə kuklalar, ev avadanlığı və qab-qacaqlar əyləndirir.

Arxeoloji qazıntılardan tapılmış ilk orta əsr zoomorf fiqurlarının çox az qismi istisna edilməklə böyük əksəriyyəti kobud şəkildə hazırlanmışdır. Buna baxmayaraq hazırlanma prosesində heyvanın nəzərdə tutulan xüsusiyyətlərinə diqqət yönəldə bilmişlər. Zoomorf oyuncaqlar içərisində fil, at, qoyun, keçi, donuz, it, balıq, quş və naməlum heyvan fiqurları vardır (1 tablo, 4-9).

Yaşayış yerlərindən aşkar edilən gil oyuncaqların böyük qismini qab-qacaqlar təşkil edir (IX tablo, 10-19). Onların əksəriyyəti o dövrün məişətində işlənən gil qabların kobud halda hazırlanmış kiçik formasıdır. Bəziləri isə tamamilə yeni biçimli qablar kimi meydana çıxır. Bu qrup oyuncaqlar içərisində süddanbiçimli qablar, iki qulplu su qabları, tayqulplar, camlar, boşqablar, vannalar və başqa naməlum qablara rast gəlmək mümkündür.

İlk orta əsrlərdə gil oyuncaqlarla bərabər, uşaqların digər oyuncaqları da olmuşdur. Ancaq ağac, sümük və başqa materiallardan hazırlanan bu çatmadığından tədqiqi mümkün olmamışdır.

Azərbaycanın ilk orta əsr abidələrindən əldə edilən saxsı məmulatına yekun vurarkən bir cəhət nəzərə alınmalıdır.

Qazıntılar zamanı əldə edilən gil qabların müəyyən qisminin qulpları üzərində, ağzının kənarında və gövdə hissəsində həkk edilmiş və ya qazılmış müxtəlif damğa və nişanlar aşkar edilmişdir.

Damğalar nişanlara nisbətən xeyli azdır. Yaşayış yerlərində aşkar edilən qablar üzərində cəmi 20-yə qədər damğa məlumdur. Müxtəlif həndəsi xəttlərdən düzəldilmiş bu damğalar kiçik ölçüdə (1-3 sm) dördbucaqlı, dairə və ovaldan ibarətdir. (X tablo, 9, 13, 14, 16, 18, 20, 22, 25, 26). Fikrimizcə bu damğalar saxsı qabları hazırlayan dulus ustalarının şəxsi möhürləri olmuşdur (10, s.16). Belə möhürlərdən bir ədədi 2 nömrəli yaşayış yerinin II mədəni təbəqəsindən tapılmışdır. (XIV tablo, 7). Gildən düzəldilmiş bu möhürün müstəvi səthində olan şəbəkə yaşayış yerlərindən tapılan qablar üzərində də vardır.

Damğaların, əsas etibarilə, keyfiyyətli qablar üzərində həkk edilməsi, onların yüksək ixtisaslı ustalara aid olduğunu söyləməyə imkan verir.

Qablar üzərindəki nişanlara gəldikdə isə bunlar müxtəlifliyi və sayı etibarilə damğalardan xeyli artıqdır. Yaşayış yerlərinin saxsı məmulatı nümunələri üzərində 200-ə qədər müxtəlif nişanlar məlumdur (X tablo, 1,2,3,4,5, 7,8, 11,12, 15, 19, 23,24, 27). Bu nişanların əsas

hissəsi bir neçə dəfə təkrar olunur. Ancaq elə nişanlar da vardır ki, yalnız bir nüsxəsi məlumdur. Damğalar basma, nişanlar isə qazıma və yapışdırma üsulu ilə düzəldilmişdir. (X tablo, 3,6,10, 17, 21). Nişanlar içərisində böyük yeri nəbəti və həndəsi işarələr tutur. Çox hallarda eyni ölçü və biçimdə hazırlanmış iki qabın üzərindəki nişanlar müxtəlif olur.

Nişanların müxtəlifliyi və çoxluğu, hazırlanma və bişirilmə prosesində eyni mərhələləri keçən eyni tipli qablar üzərində ayrı-ayrı nişanların olması bu qabların başqa-başqa şəxslərə mənsub olduğunu göstərir.

Arxeoloji qazıntılarda aşkarlanmış uşaq oyuncaqlarının tədqiqi müxtəlif dövrlərdə uşaqların maraq dairəsini, ona təsir səbəblərini və dünyagörüşünü izləmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

- 1.Vahidov R. M. Mingəçevir III-VIII əsrlərdə, Bakı 1961, 160 səh (səh. 49-54)
- 2.Məmmədov A. M. Gəncəbasar IV-XIII əsrlərdə, Bakı 1994, 204 səh.
- 3.Абибуллаев О.А. Раскопки на холме Кюльтепе, КСИИМК, 1958, стр. 41, 18-ци şəkil.
- 4.С.М.Казиев. Археологические раскопки в Мингечауре МКА, 1, 1949.
- 5.А.Г.Оршанский. Художественная и культурная промышленность СССР, Л., 1927, с.34
- 6.Г.И.Ионе. О гончарных обжигательных печах ...МКА, 2,1951, 2 табло, 3,5, 8-ци şəkil.

ДЕТСКИЕ ИГРУШКИ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛАХ

Мамедзаде Тунай Эдалет кызы

Резюме

Археологические исследования показывают, что игрушки исторически играли важную роль в формировании физического, умственного и духовного воспитания детей, а также в их развитии как личности. В связи с этим возникает необходимость сравнительного изучения детских игрушек, обнаруженных при археологических раскопках в разных регионах Азербайджана.

Исследования показывают, что в первобытном обществе фигурам поклонялись только как идолам, а с приходом монотеизма их стали использовать как средство развлечения.

По мере взросления детей улучшается их интерес к окружающей среде, совершенствуются игрушки, появляются новые виды развлечений.

Большинство игрушек, обнаруженных при археологических раскопках, изготовлены из глины и изучены в 3 группах: ответвления, зооморфные фигурки и посуда. Большинство игрушек были изготовлены из дерева, глины, кости, кожи, металла, бумаги и ткани. Они хранятся в музеях и археологических фондах.

Среди обнаруженных игрушек для мальчиков были фигурки животных, модели телег, первые виды оружия, а куклы и предметы быта принадлежащие девочкам составляют большинство.

Некоторые игрушки изготовленные детьми были очень грубыми. Другие, сделанные опытными мастерами были отмечены и проштампованы.

Изучение детских игрушек, найденных при археологических раскопках, важно с точки зрения отслеживания интересов и мировоззрения детей в разное время.

CHILDREN'S TOYS IN ARCHEOLOGICAL MATERIALS

Mamedzada Tunay Adalet

Summary

Research proves that, toys have historically played an important role in shaping children's physical, mental, and spiritual development and in growing them as individuals. In this regard, there is a need for a comparative study of children's toys found during archeological excavations in different regions of Azerbaijan.

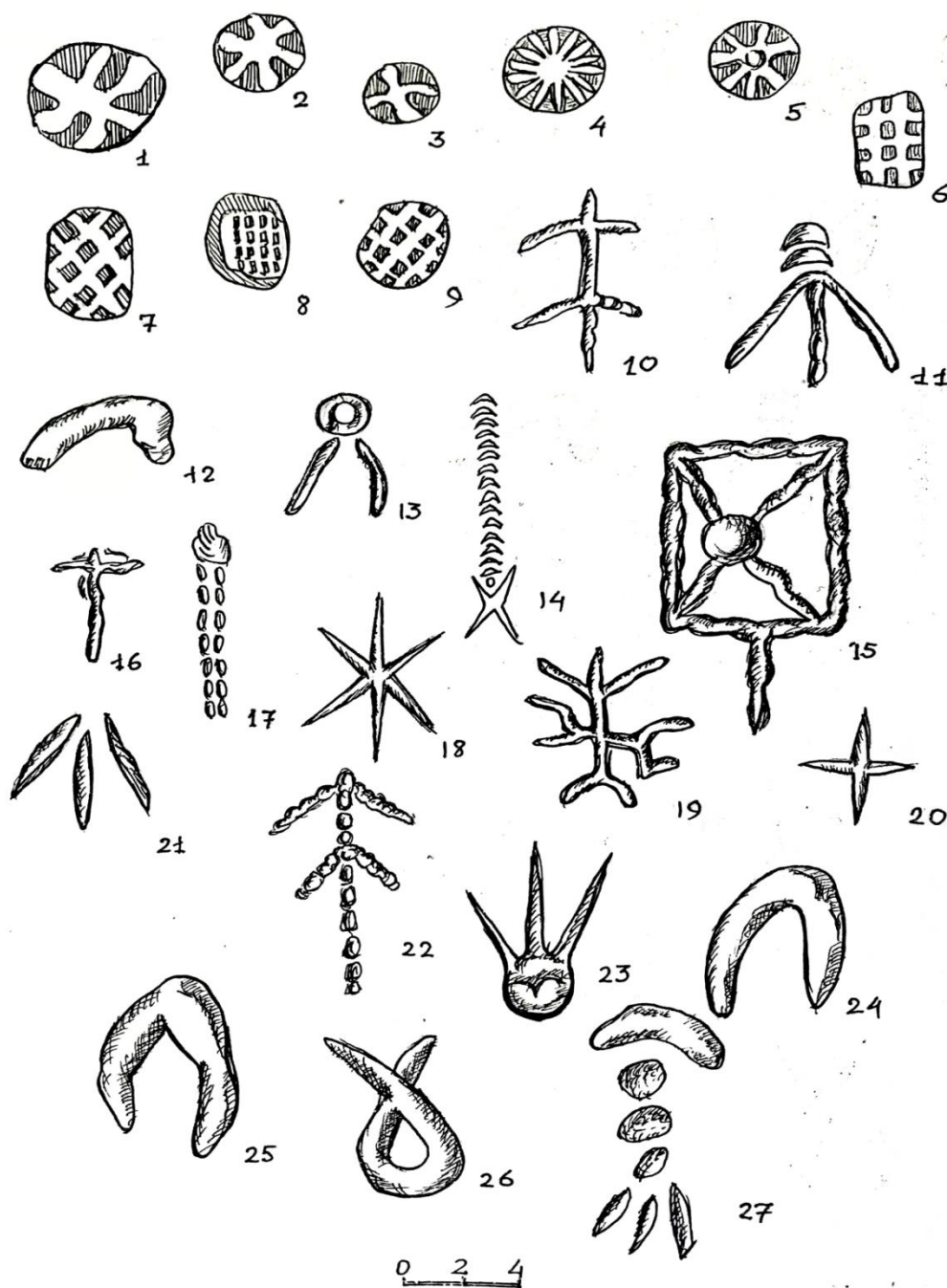
Studies show that in a classless society, figures were worshiped only as idols, but with the advent of monotheism, they were used as a means of entertainment. As children get older, as their interest in the environment grows, so toys are also improving, new types of entertainment are emerging.

Most of the toys found during archeological excavations were made of clay, and they were studied by dividing them into 3 groups. "Shakhshakha", zoomorphic figures, and small-sized dishes. Most of the toys were made of wood, clay, bone, leather, metal, paper and cloth. They are kept in museums and archeological funds.

Inside the boy's toys, animal figures, car models, and the first types of weapons predominate. And dolls and household items predominate in girls' belongings. Some toys are too rough because they are made by children themselves. Others were stamped and marked by skilled craftsmen.

The study of children's toys found in archeological excavations is important in terms of tracking children's interests and worldviews at different times.

Rəyçi: dos. Bağırzadə Cavid

AMEA Arxeologiy , Etnoqrafiya və Antropologiya institutunun "Azərbaycanın orta əsrlər arxeologiyası" şöbəsinin 22 iyun 2022-ci il tarixli iclasın 06 sayılı protokolu

Daxil olduğu il 24 iyun 2022-ci il